

Key words: interactivity, interactive method, distance learning, video conferencing.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 371.32:821.161.2

Л. В. Рускуліс

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ ФАХОВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ)**

Плідне вирішення нагальних проблем сучасної лінгвістичної освіти вимагає повного переосмислення традиційного стилю та способів навчання з урахуванням інноваційних технологій, створення цілісної системи методів, яка дала б змогу реалізувати всі напрями формування майбутнього вчителя української мови [2, с. 10]. Ця система має забезпечити досягнення основних цілей підготовки майбутніх фахівців та охоплювати всі акти навчального процесу дисциплін філологічного циклу, і перше питання, яке треба з'ясувати, яка система методів забезпечує досягнення власне предметних цілей навчання, оскільки проблема методів щодо окремих методик не стільки теоретична, скільки практична. Залежно від її розв'язання так чи інакше спрямовується й сам процес навчання, діяльність викладача та студента, а звідси й досягаються цілі навчання [1, с. 4]. Отже, процес підготовки майбутнього вчителя української мови цілком залежить від продуманого вибору методів навчання, їх результативності в ході підготовки майбутнього вчителя української мови.

Невід'ємною складовою частиною теоретико-методичної підготовки майбутнього вчителя української мови є метод вправ. Проблеми дослідження методу вправ порушували у своїх розвідках такі лінгводидакти: Є. Голобородько, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучерук, М. Максимюк, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Михайловська, В. Редько, М. Пентилюк, В. Редько, Т. Симоненко та ін.

Мета статті: проаналізувати метод вправ як один з ефективних шляхів підготовки майбутнього вчителя української мови. Завдання розвідки: на основі теоретичних положень у педагогіці та лінгводидактиці розробити та запропонувати систему вправ із дисциплін циклу фахових компетентностей.

Глибокий аналіз педагогічної та лінгводидактичної літератури

доводить, що вправи – це «послідовні дії та операції, що проводяться багаторазово для набуття необхідних практичних умінь та навичок» [4, с. 118]; «багаторазові повторення певних дій або видів діяльності для їх засвоєння, що опирається на розуміння й супроводжується свідомим контролем і коректуванням» [3, с. 174]; «багаторазові дії для тренування у використанні вивченого матеріалу на практиці, у процесі яких поглиблюються знання, виробляються відповідні уміння та навички, а також розвиваються творчі здібності» [7, с. 223–224].

Виходячи з такого визначення, І. Харламов зазначає, що вправи, по-перше, повинні носити свідомий характер та організовуватися тільки тоді, коли студенти добре усвідомлять та закріплять матеріал, що вивчається; по-друге, вони повинні сприяти подальшому поглибленню знань, по-третє, сприяти розвитку творчих здібностей студентів [7, с. 224].

Поділяємо думку М. Пентилюк, що мовні вправи, які займають особливе місце в теоретико-методичній підготовці майбутнього вчителя української мови, мають велику цінність, оскільки наближають навчання до потреб життя, дозволяють викладачеві активізувати навчальний процес, а студентам набуті потрібних знань і навичок шляхом практичної діяльності [4, с. 118].

Отже, метод вправ є необхідним у теоретико-методичній підготовці майбутнього вчителя української мови, оскільки забезпечує підкріплення теоретичних засад лінгвістичних дисциплін, передбачає самостійну роботу студента, готує до роботи в школі тощо.

Вдалу спробу узагальнити й визначити типові дидактичні та методичні вимоги до вправ, робить В. Редько наголошуючи, що вони повинні:

- якнайповніше відповідати завданням, що визначаються провідною метою навчання – оволодіння мовою як засобом спілкування;
- враховувати психологічні чинники студентського віку, їх навчальний досвід та інтереси;
- сприяти ефективному формуванню вмінь та навичок, що вважаються основними механізмами та забезпечують спілкування;
- враховувати особливості матеріалу, що вивчається; його складність, у зв'язку з чим передбачати здійснення індивідуального та диференційованого підходу до визначення якісного та кількісного складу системи вправ;
- організовуватися відповідно до принципу наступності, який передбачає, що кожна наступна вправа базується на попередній та є більш складною, а діяльність студентів має адаптуватися до системи операцій та дій, що до цього виконувалися і далі будуть виконуватися, не бути автономною, а пов'язаною з попередньою та наступною діяльністю, для успішного виконання якої студенти мають володіти відповідними навичками та усвідомлювати свої дії;
- характеризуватися чіткістю у формулюванні завдання (інструкції): не допускати виникнення подвійних асоціацій щодо його (її)

розуміння, орієнтувати студентів у способах виконання, добираючи для цього доступні та дидактично доцільні засоби вираження;

- умотивувати діяльність студентів, викликаючи зацікавленість до навчання;

- забезпечувати студентів стимулами та опорами: а) вербальними – ключові слова, план, зразки-моделі автентичного мовлення тощо і б) невербальними – різноманітні ілюстративні матеріали та, просуваючись у навчанні, передбачити поступове знання опор, враховуючи рівень навченості студентів та їх досвід;

- бути комунікативно спрямованими – орієнтувати студентів на характер діяльності, що формується, й сприяти використанню її в мовленнєвій взаємодії, задовольняючи комунікативні потреби студентів у межах тем, що вивчаються, а також забезпечувати оптимальну комунікативну доцільність мовних і мовленнєвих засобів, дібраних до змісту вправи, та активну комунікативність;

- забезпечувати зворотний зв'язок (з метою корекції виконуваних дій або надання необхідних рекомендацій, якщо потребують навчальні обставини) [6, с. 94–95]. Отже, у процесі добору вправ та формування їх цілісної системи слід враховувати вікові особливості студентського віку; структурування повинно відповідати принципам наступності, посиленості та мати комунікативну спрямованість.

Науковець зауважує, що відповідно до комунікативно-діяльнісного підходу пріоритет надається комунікативно спрямованим завданням і вправам, які забезпечують оволодіння мовою як засобом спілкування [6, с. 13].

Нам імпонує думка М. Пентилюк, яка зазначає, що успішному формуванню комунікативних умінь та навичок сприятиме наступна система вправ, яка передбачає такі їх різновиди: *пропедевтичні* (виконання мовленнєвих дій на основі несформульованого поняття про мовлення або спілкування); *кумуляційні* (засвоєння понять з усвідомленням їх суті, визначень, формулювань, виконання відповідних мовленнєвих дій); *тренувально-мовленнєві* (відпрацювання відповідних мовленнєвих умінь та навичок); *творчі* (виконання завдань, що узагальнюють, об'єднують різні поняття, удосконалення власного мовлення, самоаналіз) [5, с. 235–236].

Різні типи вправ можна об'єднати в систему, яка забезпечить цілісну теоретико-методичну підготовку майбутнього вчителя української мови, оскільки передбачить різноманітні завдання з усіх лінгвістичних дисциплін циклу фахових компетентностей. Система, як зазначає В. Редько, «вибудовується як ієрархічна структура, що складається з певної кількості компонентів – комплексів вправ, представляє собою єдине, цілісне, організовано завершене утворення, що забезпечує виконання визначених цілей» [6, с. 95–96].

Аналіз досліджених теоретичних основ, дав змогу розробити та запропонувати систему вправ із лексики, яку можна використати в

процесі підготовки та проведення практичних занять із дисциплін: «Сучасна українська літературна мова», «Практикум з української мови», «Вступ до мовознавства», «Стилістика української мови» (вправи 1-15), «Історія української мови», «Старослав'янська мова» (вправи 3, 4), «Діалектологія» (вправа 8), «Культура мовлення» (вправи 11, 12), «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (вправи 2, 6, 7, 9, 10), «Загальне мовознавство» (вправа 15), «Методика навчання української мови», «Педагогіка» (вправи 6(II), 7, 11, 12, 15).

Подаємо розроблену систему вправ.

Вправа 1. Випишіть із поданого тексту слова, характерні тільки для української мови.

За Києвом та за Дніпром,
Попід темним гаєм,
Ідуть шляхом чумаченьки,
Пугача співають.
Іде шляхом молодиця,
Мусить бути з прощі.
Чого ж смутна, невесела,
Заплакані очі?

На плечах торбина,
В руці ціпок, а на другій
Заснула дитина.
Зустрілася з чумаками,
Закрила дитину,
Питається: «Люди добра,
Де шлях в Московщину?»

Вправа 2. До поданих старослав'янзмів доберіть українські слова. Згадайте правила написання листа, які ви засвоїли на заняттях із дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Спробуйте скласти лист, використовуючи запропоновані слова.

Великомудрий, вражда, врата, злато, прах, благоденствіє, глава, сущий, грядущий, єдиномисліє, воутріє, восхвалити, стражденний, предстати.

Вправа 3. Прочитайте текст «Заповіту Тараса Шевченка» давньоруською мовою. Визначте особливості народнорозмовної та старослав'янської мов у наведеному уривку.

ЗАВѢТЪ ШВѢЧЕНКОВЪ

Въ гробѣ ма по сѣмрти
Погребѣте чинѣмъ
Середѣ широка поля
Милы Оукраины
І Ако быхъ рольѣж широкѣ
Дѣнѣпръ же и скалы
Видѣти а чюти моглъ
Громъ его немалыи
А сѣнесе ѿ Оукраины
Въ синієє морє
Крѣвь ворожьѣж, а тако
И рольѣж и горы

Вѣргѣ всѣє, поуцѣж сѣ
Кѣ самому Богоу
Молить сѣ... А персеже
ІА не знаѣж Бога.
А погребѣше възидѣте
Веригы порѣвѣте
Ворога крѣвьѣж зьлож
Волѣж ѡкропите
И тѣгды въ домоу велицѣ
Вольни въ новѣ родѣ
Поманѣжти ма мозѣте
Въ добрѣ рѣчи годѣ.
(переклав Андрій Андрусѣк)

Вправа 4. Із пропонованого уривку випишіть архаїзми та історизми. З'ясуйте їх значення. До архаїзмів доберіть слова з активного фонду української мови.

З-поміж іншого було привезено також усе срібло і всі книги цінні з церкви Святого Духа, бо отець Лісовський пам'ятав усе так, що з його

слів було споряджено папір, за яким волохи мали повернути крадене. А там було три келихи позолочені, три білі, всього келихів вісім, а в них срібла шістнадцять гривень і п'ять півлута, а ще хрести, кадильниці, лампи, офіри різні – на сорок три гривні й тринадцять лугів срібла. Опріч псалтир і часослов, тріюдь цвітна, октоїх та ще чотири книги, назв яких запам'ятати він не спроможне, бо великої мудрості книги.

Вправа 5. Поділіть подані слова на архаїзми та історизми. Доберіть до архаїзмів сучасні відповідники.

Бранець, гусар, воутріє, городовий, вельми, перст, гряде, піїт, брань, зигзиця, сотник, тать, соцький, сап'янці, ректи, орда, узріти, віче.

Вправа 6. Користуючись словником іншомовних слів, з'ясуйте значення поданих термінів. Уведіть їх уречення.

I. Акцентологія, гаплогія, деетимологізація, ізоглоса, конверсія, консонантизм, назалізація, постпозиція.

II. Мовна та мовленнєва компетенція, методика, педагогіка, лінгводидактика, , урок, лекція, семінар, технологія навчання, принцип.

Вправа 7. Підберіть українські відповідники до поданих запозичень. Складіть невеличкий твір про важливість обраного вами фаху, використовуючи окремі з них.

Авторитет, анонс, дебати, апеляція, домінувати, експеримент, ексклюзивний, інцидент, лаконічний, стимул, координувати.

Вправа 8. Опрацюйте запропоновані твори, виписавши з них діалектизми.

В. Стефаник «Новина», О. Кобилянська «Людина», П. Мирний «Повія», М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», П. Куліш «Чорна рада», Ю. Федькович «Три, як рідні брати», І. Франко «Захар Беркут», Т. Шевченко «Наймичка».

Вправа 9. Поясніть значення запропонованих фразеологізмів. Чи можна їх використати у професійному мовленні, думку доведіть. Із 5-6 з них складіть речення.

Бити в ціль, сідати за стіл переговорів, центр ваги, подати руку, вносити свою лепту, узяти до відома, схилити на бік, вагомий внесок, мати значення (вагу), віддавати перевагу, вносити ясність, давати задній хід, знати міру, головним чином, готовий до послуг, кермо влади, іти своїм шляхом, робити наголос, праведне діло, поставити на кін.

Вправа 10. До поданих слів доберіть рівнозначні синоніми. З трьома складіть речення.

Азбука, флексія, буква, аргумент.

Завдання 11. Охарактеризуйте мовлення людини, використовуючи запропоновані фразеологізми.

Плетиво слів, живе слово, набір слів, розтікатися мислю по дереву, солодкі слова, сипати словами, бути господарем свого слова.

Вправа 12. Прочитайте текст згідно з правилами української літературної мови. Виділіть слова, які викликають у вас труднощі під час вимови, та ті, у яких є розходження між вимовою й написанням.

Ще донедавна люди в Україні оминали по можливості сварки, хрестили рота, коли з язика злітало недобре слово. Великим гріхом вважалося когось проклинати. То не заборони, а глибинні закони космічного співжиття.

Коли б ми знали, яке зло чинимо собі на планеті, посилаючи у простір злі думки, як захаращуємо власне життя злою енергією! Коли б відали, що ця духовна інфекція перетвориться невдовзі у фізичну! Наші предки були переконані, що образити думкою більший гріх, ніж учинком.

Думка – вічна енергія. Вони утворюють у Космосі світлі й темні хмари, бо мають властивість притягувати до себе подібних. Провисають над землею, звідки пішли, і невдовзі повертаються до неї. Ми самі, а не хтось інший, провокуємо стихійні лиха. Згадаймо, що війни, кров, ненависть завжди доповнювали якісь катаклізми, голод, мори.

Тож кожна думка – «матеріальна». І найбільше зло робимо собі, проклинаючи когось (Катерина Мотрич).

Вправа 13. За словником символів культури мови охарактеризуйте такі лексеми: *хліб-сіль, хустка, човен, яйце, трава, рука, вишня, око, волосся*. Доберіть уривки текстів із фольклорних і літературних творів із запропованими словами-символами.

Вправа 14. Ознайомтеся з міркуваннями німецького філософа Г. Гадамера стосовно Батьківщини і мови. Які ідеї корисні для вас?

«... Але що таке для нас батьківщина...? Де це місце і де воно було б, якби не було мови? Коли ми говоримо про споконвічність батьківщини, ми зараховуємо сюди передусім мову. ... в рідній мові струменить близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ.

...Звичайно, кожен, хто досконало володіє своєю рідною мовою, може вивчити інші мови й, зрештою, досягти певної межі досконалості. Проте вирішальний момент полягає ось у чому: хто живе у вигнанні, той не може сам повернутися до власного мовного світу власної волі. Коли прибулий у чужу країну почувається як гість у мовному середовищі цієї країни, він ще не втратив своєї батьківщини... ..у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина. Рідна мова вміщує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною. ...Життя – це заглиблення в мову. Кожен, хто прагне освоювати чужий край і чужу культуру, повинен шукати можливостей заглибитись в іншу мову. У цьому полягає перелом, якого не уникнути і який повинен допомогти вилікуватись, якщо людина хоче вижити в нових умовах. Взагалі лікування – це не те, що ми звикли мати на увазі в нашому технократичному суспільстві, коли, наприклад, звертаються до лікаря. Лікуватись - це імператив життя для самого хворого. Хвороба полягає в тому, що людина втрачає навички комунікативного мовлення, якщо більше не чує своєї власної мови. Такий людський вимір будь-якого вигнання» (Г. Гадамер).

Отже, практика впровадження в навчальний процес системного підходу до добору вправ дасть можливість: по-перше, досягти основної

мети навчання – підготовки висококваліфікованого вчителя української мови; по-друге, створити єдиний навчально-методичний банк завдань із лінгвістичних дисциплін циклу фахових компетентностей; по-третє, удосконалити навчально-методичний комплекс дисциплін, що читаються на філологічних факультетах вищих закладів освіти.

Список використаної літератури

1. **Кучерук О.** Концепція системи методів навчання мови в основній школі // Українська мова і література в школі / Оксана Кучерук. – № 7-8. – 2008. – С. 10–16.
2. **Донченко Т.** До проблеми методів навчання української мови // Українська мова і література в школі / Тамара Донченко. – № 7. – 2005. – С. 2–4.
3. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк : М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
4. **Максимюк С. П.** Педагогіка : Навчальний посібник / Максимюк Світлана Петрівна. – К. : Кондор, 2009, 670 с.
5. **Харламов И. Ф.** Педагогіка : Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / Харламов Иван Федорович. – М. : Высш. шк., 1990, 667 с.
6. **Редько В. Г.** Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія / Валерій Редько. – К. : Генеза, 2012. – 224 с.
7. **Пентилюк М. І.** Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентилюк Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.

Рускуліс Л. В. Особливості реалізації системи вправ у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови (на прикладі дисциплін циклу фахових компетентностей)

У статті наголошено на необхідності впровадження в систему теоретико-методичної підготовки вчителя української мови системи вправ, яка б представляла собою єдиний навчально-методичний банк завдань із лінгвістичних дисциплін. Автором наголошено, що вправи мають велику цінність, оскільки забезпечують усесторонню практичну підготовку студента, готують їх до роботи у школі, дозволяють активізувати процес навчання, студентам набути знань і умінь та передбачають кропітку самостійну роботу. Різні типи вправ можна об'єднати в систему, яка забезпечить цілісну теоретико-методичну підготовку майбутнього вчителя української мови, оскільки передбачить різноманітні завдання з усіх лінгвістичних дисциплін циклу фахових компетентностей. У процесі добору вправ та формування їх системи слід урахувати вікові особливості студентського віку; структурування повинно відповідати принципам наступності, посиленості; забезпечувати зворотній зв'язок та мати комунікативну спрямованість.

Ключові слова: система вправ, типи вправ, банк завдань, фахові компетентності.

Рускуліс Л. В. Особенности реализации системы упражнений в процессе подготовки будущего учителя украинского языка (на примере дисциплин цикла профессиональных компетентностей)

В статье отмечена необходимость внедрения в систему теоретико-методической подготовки учителя украинского языка системы упражнений, которая представляла бы собой единый учебно-методический банк задач из лингвистических дисциплин. Автором отмечено, что упражнения имеют большую ценность, поскольку обеспечивают всестороннюю практическую подготовку студента, готовят их к работе в школе, позволяют активизировать процесс обучения и предусматривают самостоятельную работу. Различные типы упражнений можно объединить в систему, которая обеспечит целостную теоретико-методическую подготовку будущего учителя украинского языка, поскольку предусматривает различные задачи всех лингвистических дисциплин цикла профессиональных компетентностей. В процессе подбора упражнений и формирование их системы следует учитывать возрастные особенности студенческого возраста; структурирование должно соответствовать принципам преемственности, посильности; обеспечивать обратную связь и иметь коммуникативную направленность.

Ключевые слова: система упражнений, типы упражнений, банк задач, профессиональные компетентности.

Ruskulis L. The Features of Implement of a System of Exercises in Preparation of Future Teachers of the Ukrainian Language (For Example, the Cycle Disciplines of Professional Competencies)

The paper stressed the need to introduce to a system of theoretical and methodological training of future teachers of Ukrainian of system of exercises that would represent the only educational-methodological problems with bank linguistic disciplines of professional competence. The author stressed that the exercises are of great value, as they provide a comprehensive practical training of students, preparing them to work in the school education closer to the needs of life, allowing the teacher to intensify the learning process, allowing the students acquire the necessary knowledge and skills through practice and involve painstaking individual work. Various types of exercises can be combined into a system that will provide a coherent theoretical and methodological training of future teachers of Ukrainian language as anticipate various tasks from all linguistic disciplines of professional competence. In the selection of exercises and during the formation of an integrated system should take into account the age characteristics of student; structuring should comply with the principles of continuity, affordability; provided incentives and supports, to provide feedback and be communicative orientation, providing optimal feasibility communicative language and speech means, that are of selected according to the sense of exercises. The analyze of curriculum made it possible to include to the discipline of linguistic orientation the following courses: introduction to linguistics and general linguistics, modern Ukrainian